

УДК 316.422

Сушиий О.В., доцент, доктор наук з держ. упр., Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ЧИ СТАНЕ РЕФОРМА В ОСВІТІ ЗАПОРУКОЮ УСПІШНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ У ЦІЛОМУ?

За результатами всеукраїнських репрезентативних опитувань ІСПП НАПН України висвітлено думки громадян щодо ситуації у сфері освіти та її оцінка. Даний аналіз слугує інтерпретаційним фільтром сучасних трансформацій освітньої системи, зокрема чинників, що гальмують її інтеграцію в європейській освітній простір, та стратегічних пріоритетів її розвитку в контексті європейської інтеграції України.

Ключові слова: *ситуація у сфері освіти, доступність та якість освіти, європейська інтеграція.*

З того часу, як Україна стала незалежною державою, минуло майже 25 років. За цей період здійснено ряд заходів щодо реформування освіти, підвищення її якості, доступності та конкурентоспроможності. Водночас нинішній рівень освіти в Україні є недостатнім, щоб повною мірою виконувати функцію ключового ресурсу соціально-економічного розвитку держави та підвищення добробуту громадян. Залишається низькою престижність освіти та науки в суспільстві. Ці тези не є новими для представників освітньо-наукового середовища, вони є основними меседжами Національної доктрини розвитку освіти (2002 р.) [1], Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. (2012 р.) [2], інших документів [3], в яких окреслено перспективи стратегічного розвитку освіти і науки в контексті європейської інтеграції України.

Чи достатньо пройшло часу (25 років), щоб оцінити результати реформаторських зусиль? На це риторичне запитання немає одностайної відповіді, адже за роки незалежності Міністерство освіти і науки України очолювали 9 міністрів, кожен з яких шукав власний шлях розвитку української освіти. І майже чверть століття поспіль, незважаючи на окремі зрушення на шляху розбудови й розвитку системи національної освіти, в даному секторі країни накопичувалися численні проблеми системного характеру. Внаслідок хронічної кризи освітньо-наукової сфери, досягнення сучасного рівня якості освіти, інтеграція освіти в європейський освітній простір залишається недосяжною метою, ідеалом майбутнього суспільного ладу в Україні.

За реформаторства з поля зору випадає важливий фактор, що дозволяє визначити успіх будь-якого перетворення в умовах започаткованих реформ, а саме – довіра населення до цих перетворень. І це – ключова проблема усіх реформ в Україні. Багаторічне накопичення недовіри до безрезультатних реформ, невиконаних планів та обіцянок на державному рівні (і в системі освіти зокрема) призвело до ситуації, коли будь-які реформи викликають активне неприйняття й саботаж на місцях. Експерти характеризують стан вітчизняної системи освіти та українського суспільства у цілому як криза довіри [4; 5].

Поняття «довіра», яке добре розуміється інтуїтивно, належить до тих особливих категорій, які в науковому плані не мають чіткого операціонального визначення. Довіра (як і недовіра) виникає та проявляється, насамперед, у взаєминах і взаємодії людей, її різноманітні прояви

залежать від того, хто довіряє, кому і чому. Це явище має психосоціальну природу, традиційно належить до категорії соціально-психологічних [6]. Водночас довіра може бути і деперсоніфікованою, спрямованою на надіндивідуальні інституціональні структури. При переході з мікрорівня на макрорівень довіра із суб'єктивного переживання перетворюється на функціонал, який впливає на соціальну сферу і систему суспільних відносин, наповнюється ціннісним і смисловим змістом, пов'язаним з відповідним інститутом [7]. Таким чином, довіра виражається в стійких очікуваннях виконання певних функцій, обов'язків або зобов'язань усіма сторонами процесу – людьми, соціальними інститутами чи суспільством у цілому.

Чи не найбільшою мірою зазначене стосується реформи освітньої галузі, оскільки вона через свою всезагальність, з одного боку, впливає на особистісний розвиток кожної людини, а з іншої – безпосередньо охоплює великі групи населення: це і працівники освіти, і батьки, і самі студенти та учні. Класичне розуміння освіти як одного з найдавніших і найважливіших інститутів суспільства полягає у визнанні її основою соціального порядку та безпеки країни, моделлю соціальної інтеграції та самоорганізації. Отже, це – ключовий компонент культурного, економічного, соціального прогресу держави, що, у цілому, є основою для всебічного сталого розвитку держави й суспільства. Оскільки система освіти певною мірою слугує ретранслятором соціальної системи, довіра до вітчизняної системи освіти – не тільки показник ефективності започаткованої докорінної реформи, але й віддзеркалення стану соціальної системи як такої.

Мета статті – за допомогою аналізу думок та оцінок громадян щодо ситуації у сфері освіти, здійсненого за результатами репрезентативних опитувань Інституту соціальної та політичної психології НАПН України¹ [8], визначити, що гальмує інтеграцію освітньої системи в європейський освітній простір та стратегічні пріоритети її розвитку в контексті європейської інтеграції України.

Отже, чи довіряють громадяни вітчизняній системі освіти? Якщо поглянути в цілому, більше половини опитаних респондентів довіряють вітчизняній системі освіти: за результатами опитування ІСПП НАПН України, у 2015 р. кількість тих, хто цілком довіряє та, скоріше, довіряє, сумарно становить 56,6%. На сьогодні це найвищий показник довіри до системи освіти за всі роки спостереження цього питання, зокрема за останні п'ять років довіра людей зростає майже на 10%. Однак спричиняє занепокоєння те, що третина опитаних висловлює недовіру вітчизняній системі освіти: сумарно – 31,6%, скоріше, не довіряє та зовсім не довіряє їй (табл. 1).

Подібний розподіл колективного визнання та невизнання української системи освіти громадянами (припустимо, щонайменше з міркувань щодо її відповідності викликам сьогодення й ефективності заходів з її реформування) спостерігається серед представників усіх вікових категорій. При цьому за такою тенденцією: чим більшим є вік респондента, тим вищим є рівень довіри та, відповідно, нижчим є поріг недовіри. Відповідно, серед молодих людей віком 18–29 років розрив між полюсами довіри (недовіри) є найменшим і становить понад 10%: тих, хто довіряє – 51,7%, тих, хто не довіряє – 38,6%. Саме останній показник недовіри (на рівні майже 40%) повинен насторожити, адже ці молоді люди представляють один з головних сегментів української системи освіти – її здобувачів, безпосередньо зацікавлених в якості навчання, й, відповідно, молодих спеціалістів, які здобувши освіту, вийшли на ринок праці.

¹ ІСПП НАПН України регулярно проводить масові опитування за всеукраїнською репрезентативною вибіркою, кількісний склад якої становить, як правило, понад 2000 респондентів і репрезентує доросле населення України віком від 18 років і старше. Опитування проводиться методом інтерв'ювання. Похибка вибірки становить 3,2%.

Таблиця 1

Динаміка рейтингових показників системи освіти, %

	Рейтинг довіри (цілком довіряю + скоріше, довіряю)	Рейтинг недовіри (скоріше, не довіряю + зовсім не довіряю)	Інтегральний показник балансу довіри – недовіри
вересень 2000 р.	42,7	34,5	+8,2
вересень 2001 р.	46,6	32,7	+13,9
вересень 2002 р.	43,1	37,4	+5,7
вересень 2003 р.	37,0	43,3	-6,3
травень 2004 р.	36,9	43,9	-7,0
травень 2005 р.	40,5	36,7	+3,8
жовтень 2006 р.	49,6	31,7	+17,9
вересень 2007 р.	55,7	25,3	+30,4
листопад 2008 р.	41,1	33,3	+7,8
листопад 2009 р.	49,1	30,1	+19,0
серпень 2010 р.	51,4	27,6	+23,8
серпень 2011 р.	48,9	25,5	+23,4
червень 2012 р.	46,2	33,7	+12,5
грудень 2013 р.	52,9	28,9	+24,0
жовтень 2014 р.	52,5	25,7	+26,8
вересень 2015 р.	56,6	31,6	+25,0

Іншу тенденцію спостерігаємо серед представників освітнього середовища. Тут кількість тих, хто довіряє, і тих, хто не довіряє, поділилася майже навпіл (46% vs 42%). При цьому викликає подив те, що самі освітяни мають сумніви щодо форми, змісту та результативності освітнього процесу. Отже, постають запитання: «Чи можливо взагалі реформувати освітньо-наукову сферу в ситуації браку довіри між учасниками цього процесу та нігілізму, що панує в суспільстві, стосовно освітнього реформаторства? Що викликає недовіру до вітчизняної системи освіти з боку учасників – суб'єктів навчального процесу й громадян?».

За роки утвердження української національної системи освіти вітчизняні експерти неодноразово наголошували на тому, що забезпечення якості освіти – головна умова як для встановлення довіри до вітчизняної системи освіти, так і для її інтеграції в єдиний європейський освітній простір. При цьому йдеться не тільки і не стільки про підвищення якості освіти, згідно з цінностями та критеріями, що використовувалися в минулому, скільки про перехід до принципово нової самодостатньої освітньої системи, яка б сприяла всебічному розкриттю задатків і здібностей людини, задоволенню її прагнень та інтересів і відповідала високим сучасним міжнародним стандартам [9]. Погоджуючись з думкою, що саме людиноцентрична парадигма має бути основою формування новітніх ідей та практик у вітчизняній системі освіти, на чому неодноразово наголошував президент НАПН України В. Кремень [10; 11; 12], зауважимо, що сучасні освітні реалії, які кореспондуються з загальноукраїнською дійсністю, на жаль, спрацьовують як ефект «вимивання мізків», тобто найкращі студенти, викладачі, науковці намагаються реалізувати свій інтелектуальний потенціал за кордоном, про що свідчать наші дослідження.

Враховуючи окреслені стратегічні завдання, поглянемо, як громадяни оцінюють якість освіти, що забезпечує сучасна українська освітня система. За даними всеукраїнських репрезентативних опитувань ІСПП НАПН України, у вересні 2014 р. високою якість освіти вважали тільки 10,3% громадян, половина опитаних (51,5%) назвали якість освіти середньою, а 22,5% – низькою (тих, хто вагався з відповіддю – 12,5%, байдужі – 3,2%). Варто зазначити, що це більш позитивна тенденція порівняно з серпнем 2013 р. Хоч і не істотно, але збільшився відсоток тих, хто вважає рівень якості освіти високим (на 0,8%), середнім (на 2,8%). Водночас зменшився відсоток тих, хто вважає рівень якості освіти низьким (на 2,5%), тих, хто вагався із відповіддю (на 0,6%) і навіть байдужих (на 0,8%). Проте сумарно, як не прикро це констатувати, переважна більшість громадян (майже 74%) вважає, що сучасна освіта в Україні має низьку та середню якість.

Тенденції розподілу оцінок якості освіти у загальному вигляді зберігаються серед різних категорій респондентів, зокрема у респондентів, які мають у сім'ях школярів та (або) студентів, самих учнів і студентів, а також працівників освітньої сфери. Спільним для них є одностайно стримане твердження щодо рівня освіти, яку забезпечує сучасна українська освітня система: кожен другий представник озвучених категорій респондентів називає її середньою. Щоправда, учні й студенти вважають, що якість освіти є високою (21%), проти освітян (17,8%), батьків студентів (14,1%) і батьків учнів ЗОШ (9,2%). Серед усіх окреслених категорій респондентів (суб'єктів освітнього процесу) низька якість освіти викликає найсерйозніше занепокоєння у батьків учнів ЗОШ (23,2%), а найменше – у працівників освіти (14,4%).

Під час презентацій результатів всеукраїнських репрезентативних опитувань ІСПП НАПН України щодо ситуації у сфері освіти неодноразово наголошувалося, що якість освіти входить до п'ятірки проблем, які найбільше хвилюють респондентів. Так, у жовтні 2014 р., відповідаючи на запитання: «Які із зазначених проблем загальноосвітньої школи турбують Вас особисто?», більше третини опитаних назвали саме якість освіти. При цьому частка тих, кого турбують проблеми ЗОШ, становить понад 40%. Слід зазначити, що частка респондентів, кого турбує ця проблема, практично не змінилася з 2006 р.

З огляду на невтішну картину оцінок громадян щодо якості освіти, яку забезпечує сучасна українська освітня система, не можна не погодитися з думкою Міністра освіти і науки України С. Квіта, що навіть найпрогресивніші освітні реформи можуть стати згубними в умовах відсутності мотивації до забезпечення якості [4, с. 9]. З огляду на відому тезу про те, що якість освіти – це узагальнений показник розвитку суспільства у певному часовому вимірі, не варто забувати про те, що питання реформування освітньої галузі полягає не просто в тому, щоб підняти планку й запропонувати високу якість освіти [13], але й у тому, в який спосіб буде розкрито той сукупний потенціал, який має українське суспільство.

Отже, хотілося б зазначити, що у США понад півстоліття політика у сфері освіти залишається серед пріоритетних напрямів національної безпеки країни. Так, у 1989 р. Р. Рейган, покидаючи Білий дім, заявив, що майбутнє Америки – в освіті, а його наступник Дж. Буш у своєму першому зверненні до Конгресу США закликав його стати Конгресом освіти та спрямувати всі зусилля на формування нового покоління американців [14]. Для кожного Президента США (від Д. Ейзенхауера до Б. Обами) було очевидним, що саме освіта сприяє формуванню свідомого громадянина. Таким чином, освіта в Україні спроможна сформувати людину, громадянина, українця.

Ситуація на ринку освітніх послуг сформувала кардинально новий запит громадськості щодо поліпшення їх якості, насамперед, в аспекті доступнішої для широкого загалу якісної освіти.

За даними моніторингу громадської думки з питань якості й доступності освіти ІСПП НАПН України, у жовтні 2014 р. майже дві третини громадян України (60%) назвали якісну освіту, скоріше, недоступною та зовсім недоступною і тільки 33% мали протилежну думку (доступною для громадян України якісна освіта є лише з погляду 6,1% опитаних, більш чи менш доступною – 27,2%). Порівняно з серпнем 2013 р. кількість скептиків поменшало на 14,4% (з 74,4% до 60%) і зросла кількість оптимістів на 9,3% (з 24% до 33,3%). Поряд з цим на 4,3% (з 1,6% до 5,9%) збільшилась кількість тих, хто не може одноставно відповісти на запитання: «Чи є доступною для всіх громадян України якісна освіта?», і з'явилися байдужі – 0,9%. Суб'єкти освітньої діяльності по-різному оцінюють доступність якісної освіти: батьки учнів і студентів доступність якісної освіти оцінюють меншою мірою, ніж самі учні й студенти і освітяни. За мірою наближення до царини освіти оптимізм зростає, однак ця частка оптимістично налаштованих становить менше половини представників кожної категорії респондентів.

Отже, настав час поглянути, що для українських громадян є найважливішими показниками якості освіти, в чому суть запиту громадськості щодо якості освітніх послуг, що саме наповнює її реальним практичним змістом. За сім років моніторингу запитання: «Що із зазначеного Ви вважаєте найважливішими показниками якості освіти?», розуміння громадянами України пріоритетів якості освіти істотно не змінилося. Можна говорити, що перша десятка показників лишилася тією самою, однак зміна позицій всередині ієрархії показників якості освіти говорить про істотні зрушення в оцінці громадянами тих викликів, що ставить перед людиною сучасність.

На першому і другому місці залишаються такі показники, як: «зв'язок знань із життям, вміння застосовувати знання на практиці» (40,2% у 2013 р. vs 37,9% у 2006 р.) і «розвиток самодостатньої особистості» (36,2% у 2013 р. vs 40,3% у 2006 р.). Попри очевидну значущість обох критеріїв, зміна порядку розташування перших двох показників наочно підтверджує існуючу проблему зв'язку отриманих знань з реальною практикою й потребами ринку праці.

Далі – «позитивна мотивація і готовність вчитися протягом життя» (34,3% у 2013 р. vs 28,8% у 2006 р.), «технічна оснащеність навчальних закладів» (29,9% у 2013 р. vs 23,9% у 2006 р.), «високий рівень знань» (29,3% у 2013 р. vs 31,9% у 2006 р.). Звернемо увагу, що критерій «високий рівень здобутих знань», що у 2006 р. посідав 3-тє місце, у 2013 р. поступився місцем «здатності навчатися протягом життя» – однієї з найважливіших вимог сучасного світу. Адже нині знання змінюються швидше, ніж змінюються покоління людей, за такої ситуації адаптація до змін у професійній діяльності набуває ключового значення. Крім того, спостерігається істотне зрушення критеріїв: «оздоровче забезпечення навчання, уникнення наслідків перевантажень», що з 5-го місця в 2006 р. (25,7%) перемістилося на 10-те в 2013-му (16,5%), та «визнання документів про вітчизняну освіту за кордоном», яке з 9-го місця в 2006 р. (16,6%) підвищилося на 6-е (28,6%) в 2013 р. Зростання значущості останнього показника свідчить про зацікавленість наших співгромадян у трудовій міграції до інших країн. Майже на 7% спостерігаємо зростання за критерієм «відповідність змісту освіти вимогам часу» (24% у 2013 р. vs 17,6% у 2006 р.) та незначне зниження значущості «рівня успішності учнів» (22,8% у 2013 р. vs 24,9% у 2006 р.) внаслідок статистичної похибки. Завершує цей перелік блок показників щодо якості управління освітніми процесами, професіоналізму фахівців, зв'язку навчання й державних стандартів освіти тощо.

Жителі різних регіонів України збігаються в своїх поглядах стосовно показників якості освіти, проте є деякі особливості сприймання. Так, мешканці Центру, Сходу і Півдня країни вважають пріоритетним показником якості української освіти здатність застосовувати отримані

знання на практиці, тоді як на Заході вважають пріоритетнішим розвиток самодостатньої особистості. Другий показник здатності та готовності навчатися протягом життя збігається у мешканців усіх регіонів, крім Центру. Вони ж вважають, що високий рівень отриманих знань є важливішим. Третій пріоритет, що виокремлює виключно Західний регіон серед інших регіонів, стосується проблеми визнання вітчизняних документів про освіту за кордоном, проте мешканці решти регіонів вважають цю проблему менш значущою порівняно зі здатністю застосовувати знання в реальному житті та готовністю навчатися протягом життя.

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання: «Які із зазначених показників якості освіти Ви вважаєте найважливішими?», %*

	Вересень 2006 р.	Серпень 2013 р.
Зв'язок знань із життям, здатність застосовувати їх на практиці	37,9	40,2
Розвиток учня (студента) як самодостатньої особистості, сформованість його світогляду, моральних переконань	40,3	36,2
Позитивна мотивація навчання, уміння і готовність учня (студента) вчитися протягом усього життя	28,8	34,3
Оснащеність навчальних закладів сучасними, насамперед комп'ютерними, засобами навчання	23,9	29,9
Високий рівень здобутих учнями (студентами) знань	31,9	29,3
Визнання вітчизняних документів про освіту за кордоном	16,6	28,6
Відповідальність змісту освіти вимогам часу, викликам високотехнологічного інформаційного суспільства досягненням світової науки та культури	17,6	24,0
Рівень успішності школярів, кількість випускників, які вступили до вищого навчального закладу	24,9	22,8
Якість управління освітніми процесами з боку державних органів освіти	16,1	17,5
Реалізація оздоровчої функції освіти, уникнення негативних наслідків навчальних перевантажень	25,7	16,5
Готовність керівних і педагогічних кадрів до інноваційних процесів	9,9	14,6
Відповідність навчальних досягнень учнів (студентів) державним освітнім стандартам	8,2	12,1
Широке використання в навчально-виховному процесі традицій народної педагогіки, фольклорно-етнографічних матеріалів	12,5	12,1
Дисциплінованість учня (студента), чітке виконання ним настанов учителя (викладача)	11,8	10,9
Інше	1,0	0,6
Важко відповісти	13,1	6,1

* Примітка: сума перевищує 100%, оскільки респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді.

Наближення до світових стандартів та інтеграція вітчизняної освіти до європейського освітнього простору є абсолютно необхідним кроком у контексті європейської інтеграції України, важливість якого, припускаємо, ні в кого не викликає сумніву. Власне започатковані реформи освітньо-наукової сфери мають сприяти наближенню української системи освіти до виконання цього стратегічного завдання. Проте критично оцінюючи сучасну ситуацію у сфері освіти, маємо визнати, що виконання цього завдання поки що залишається, як мінімум, у середньостроковій перспективі. На підтвердження сказаного, зокрема, наведемо відповіді громадян на запитання: «Чи вважаєте Ви необхідною інтеграцію вітчизняної освіти в європейський освітній простір?».

Думка респондентів стосовно інтеграції вітчизняної освіти до європейського освітнього простору була представлена такими варіантами: перший – інтеграція вітчизняної освіти в європейський простір – це першочергове завдання; другий – інтеграція є перспективним кроком; третій – інтеграція в європейський освітній простір є непотрібною та шкідливою справою. На момент останнього опитування думок громадян щодо цього запитання (у 2014 р.) більша частина респондентів (40,8%) визнала, що це завдання в перспективі слід вирішувати, але воно не є найважливішим та першочерговим, серед освітян таку думку поділили 44,4% опитаних. Натомість чверть респондентів (25,8%) були переконані, що інтеграція освіти в європейський освітній простір – вкрай важливе й першочергове завдання, серед освітян таких 30%. Проти інтеграції та переконаних у тому, що наша освіта є кращою, ніж на Заході – 14,6% респондентів, серед освітян – 13,3%. Тих, хто вагається з відповіддю – 18%, серед освітян – 12,2%. Моніторинг цього питання розпочався у 2004 р. з приблизно однаковим розподілом між прихильниками обох варіантів інтеграції та її супротивниками (на рівні 20%), й переважаючою часткою громадян (31,1%), яким складно визначитися з позицією. За 10 років вдвічі зросла частка прихильників перспективної інтеграції, на 4,3% – актуальної, частка супротивників зменшилася на 6,1%, тих, хто не визначився, поменшало на 12,1%.

Таблиця 3

Розподіл відповідей на запитання: «**Чи вважаєте Ви необхідною інтеграцію вітчизняної освіти в європейський освітній простір?»**», %

	Травень 2004 р.	Травень 2005 р.	Січень 2006 р.	Травень 2007 р.	Жовтень 2008 р.	Серпень 2010 р.	Грудень 2011 р.	Серпень 2013 р.	Вересень 2014 р.
Входження нашої освіти в європейський освітній простір вважаю найважливішим і першочерговим завданням	21,5	27,1	20,1	18,1	14,8	20,0	22,9	27,6	25,8
На мою думку, це завдання в перспективі слід вирішувати, але воно не є найважливішим та першочерговим	23,9	31,5	32,3	27,8	32,4	34,6	35,8	38,1	40,8
Вважаю, що наша освіта є якіснішою, ніж на Заході, а тому інтегрувати її в європейський освітній простір не потрібно і шкідливо	20,7	17,2	22,4	26,9	28,2	27,4	21,7	19,2	14,6
Інша думка	2,8	1,2	1,5	1,4	1,4	0,6	0,5	0,9	0,7
Важко відповісти	31,1	23,0	23,8	25,8	23,0	17,5	19,1	14,1	18,0

Висновки. Підписання та набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відкриває широкі перспективи для міжнародного співробітництва, зокрема в освітньо-науковій сфері (освітні програми ЄС, стипендії та гранти на навчання, рамкова програма ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» та ін.). Для того, щоб скористатися цими можливостями повною мірою, потрібні спільні зусилля як державних, так і недержавних інституцій, громадянського суспільства, наукового та експертного середовища – зусилля, спрямовані на принципові зміни в організації та змісті освіти в Україні.

Не применшуючи правоту нарікань, що науково-академічна спільнота більше теоретизує й полемізує на тему «європейської інтеграції вітчизняної освіти», ніж робить конкретні практичні кроки з реалізації взятих на себе Україною міжнародних зобов'язань у сфері такої інтеграції, підкреслимо, що вихід української освіти на новий якісний рівень, її інтеграція в європейський освітній та науковий простір визначатиме те, в який спосіб буде розкрито той сукупний потенціал, який має українське суспільство. Така освіта повинна перетворитися в процес безперервного розвитку людської особистості, набуття нових знань і навичок, здатності виносити судження та діяти; вона має дати змогу людині зрозуміти саму себе та навколишнє середовище, сприяти виконанню її соціальної ролі в процесі суспільної життєдіяльності. Ці принципи публічно задекларовані та відображені у нормативно-правових актах, що окреслюють стратегічні пріоритети розвитку освіти у контексті європейської інтеграції України, але чи є так насправді?

Узагальнюючи наведені емпіричні дані, що відображають думки та оцінки громадян стосовно ситуації у сфері освіти, спостерігаємо зовсім іншу тенденцію. Освітня галузь в Україні крокує шляхом реформ, практична значущість яких сприймається переважаючою частиною громадян поки що «на загальному рівні»: більше третини громадян не довіряє вітчизняній системі освіти, половина посередньо оцінює її якість, переважна більшість вважає недоступною якісну освіту. Поряд з цим у суспільного загалу сформовано чіткий запит на відповідність якості освіти тим викликам, що ставить перед людиною сучасність, а відтак громадяни очікують на зв'язок отриманих знань з реальною практикою й потребами ринку праці, висловлюють готовність навчатися протягом життя, вимагають відповідність українських дипломів загальноєвропейським стандартам тощо. Критично оцінюючи сучасну ситуацію у сфері освіти більшість громадян дотримується думки, що інтеграція вітчизняної системи освіти в європейський освітній простір на сьогодні є середньостроковим завданням, яке слід розв'язувати в перспективі.

Реформа вітчизняної системи освіти, виведення її на європейський шлях розвитку та забезпечення конкурентоздатності українських випускників на світовому ринку – стратегічне завдання. Його розв'язання потребує комплексного підходу, що передусім повинно знайти відображення в політичних рішеннях і в фінансових інвестиціях. Зафіксоване нами зростання довіри громадян до освіти є важливим індикатором підтримки започаткованих змін, але поки що цю підтримку демонструє не абсолютна, і навіть не переважна, а лише відносна більшість учасників освітнього та наукового процесу. Причини такого ставлення, мабуть, в тому, що за роки незалежності непослідовність проведення реформ у галузі освіти та істотне скорочення обсягів її фінансування призвели до стрімкого погіршення стану матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, зниження загального освітнього рівня населення, не припустимого приниження соціального статусу освітянина і науковця [15; 16].

Власне ініційовані профільним міністерством в рамках заходів з реформування системи освіти новачі спрямовані на створення якісно іншої, нової для вітчизняного наукового та освітнього середовища ситуації, що допоможе стати кожному освітньо-науковому закладу науковим, культурним та освітнім осередком у державі, дозволить відчувати кожному освітянину та

досліднику не тільки творче задоволення, але й отримати гідне матеріальне винагородження за свою працю. Ситуації, коли, сподіваємося, батьки не стануть замислюватися над тим, щоб відіслати дитину здобувати освіту за кордон, а українські студенти, обираючи навчання за кордоном, повертатимуться в Україну.

На цьому тлі при розв'язанні завдань забезпечення доступності якісної, конкурентноспроможної та безперервної освіти для громадян України зазначимо на важливості:

- конструювання національного освітнього простору з урахуванням соціальних умов і контекстів сучасності, його гармонізації з європейським освітнім простором, яке по суті є полікультурним, соціально-орієнтованим, націленим на формування міжнародного освітнього середовища і переважно – наднаціональним за характером знань і залученням людини до світових цінностей;

- розширення міжнародного міждисциплінарного співробітництва педагогів, дослідників і організаторів системи освіти (від директора школи – до міністра освіти) у сфері безперервної освіти, забезпечення безперервного професійного зростання, вдосконалення професійної компетентності, підвищення конкурентоспроможності педагога – ключової фігури в досягненні нової якості освіти;

- наскрізного упорядкування процесів освітньо-наукової інтеграції та процесів інтеграції освіти з іншими сферами, зокрема ринком праці на рівнях селища – міста – регіону – країни, що передбачає розробку стандартів вищої освіти, покликаних наблизити зміст освіти до вимог ринку праці, комерціалізації наукових розробок, запровадження нових форм і методів співпраці молодих вчених із бізнесом та державою;

- переформатування неконтрольованого процесу «витоку мізків» у компромісний процес «експорту інтелектуального капіталу», започаткування нових науково-освітніх програм, що поступово відновлять престижність фундаментальної науки академічного типу, прерогативи великих країн (США, ЄС, Японії, Китаю тощо);

- забезпечення цілісного підходу до виховання особистості в єдиному процесі безперервної освіти, що поєднує формальний, неформальний та інформальний підходи, сприяє соціально-психологічній адаптації особистості до цього процесу, формуванню позитивної мотивації до нових умов навчання та творчої самореалізації;

- збалансування жорстких вимог компетентності та конкурентоздатності в освітньому процесі, спрямованих на формування лідерських якостей особистості, її здатності й спроможності долати ситуаційні та середовищні чинники, моральних і гуманістичних імперативів як базису розвитку і формування особистості;

- здійснення регулярних моніторингових досліджень проблемних питань освітньої сфери та заходів з її реформування (від часу свого заснування ІСПП НАПН України регулярно проводить такі дослідження), які дозволяють у динаміці простежити ситуацію у сфері освіти, забезпечують своєчасне виявлення викликів і ризиків в освітньому просторі, сприяють взаєморозумінню та злагодженій взаємодії усіх сторін освітнього процесу.

Відповідаючи на запитання: «Чи стане реформа освіти запорукою успішності започаткованих у країні реформ у цілому?», зазначимо, що освіта власне і є провідником цих змін. Освіта, навички і цінності, що спричиняють глибокі зміни способу мислення та поведінки людей у майбутньому, змінює архітектоніку майбутнього суспільства. Власне, на цьому саме наголосив Міністр освіти і науки України С. Квіт 9 грудня 2015 р. під час парламентських слухань на тему «Правове забезпечення реформи освіти в Україні». Він зазначив, що реформа освіти ґрунтується на засадах цінності людини та суспільства [17].

З огляду на те, що в основу нинішньої та майбутньої освіти в Україні покладено людиноорієнтований освітній імператив, ключовою характеристикою й стратегічним завданням розвитку вітчизняної системи освіти у контексті європейської інтеграції України має бути людина, яка зможе з впевненістю дати відповідь на три основних запитання кантівської філософії: «Що я можу знати?», «Що я повинен робити?», «На що я можу сподіватися?». Це людина, яка знає, робить і мріє.

Список використаних джерел

1. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
2. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.07.2013 р. № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
3. Біла книга національної освіти України / Акад. пед. наук України ; [за ред. В.Г. Кременя]. – К., 2009. – 185 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukraine3000.org.ua/img/forall/APN.pdf>.
4. Імператив якості: вчимося цінувати і оцінювати вищу освіту : навч. посіб. ; [за ред. Т. Добка, М. Головянко, О. Кайкової, В. Терзіяна, Т. Тіхонена]. – Львів : Компанія «Манускрипт», 2014. – 572 с.
5. Від контролю до культури якості: перезавантаження процесів забезпечення якості в українській вищій школі : практ. посіб. ; [за ред. С. Гришко, Т. Добка, О. Кайкової, В. Терзіяна, Т. Тіхонена]. – Львів : Компанія «Манускрипт», 2014. – 168 с.
6. *Купрейченко А.Б.* Психология доверия и недоверия. – М. : Институт психологии РАН, 2008. – 571 с.
7. *Горина Т.С.* Роль коллективного признания в формировании доверия к институту образования / Т.С. Горина, Н.А. Калашникова // Вестн. Волгогр. гос. ун-та. – Сер. 7, Филос. – 2014. – № 4 (24). – С. 36–41.
8. Інформаційні бюлетені // Електронна бібліотека. – ІСПП НАПН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ispp.org.ua/bibl_6.htm.
9. Аналітична доповідь про стан моніторингу якості освіти в Україні ; [за заг. ред. І.Л. Лікарчука]. – К. : МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти»; Х. : Факт, 2011. – 96 с.
10. *Кремень В.* Філософія людиноцентризму як теоретична складова національної ідеї / В. Кремень // Дзеркало тижня. – 2005. – № 31. – 2005.
11. *Кремень В.* Як нам реорганізувати освіту / В. Кремень // Дзеркало тижня. – 2011. – № 13.
12. *Кремень В.* Чому ми бідні, якщо такі освічені? / В. Кремень // Дзеркало тижня. – 2015. – № 6.
13. Якість освіти – в основі реформ освітньої галузі, – Сергій Квіт [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки України. – 2015. – 28 серпня. – Режим доступу : <http://g.ua/Dpe5>.
14. *Лисичкин В.А.* Россия под властью плутократии: История черного десятилетия / В.А. Лисичкин, Л.А. Шелепин. – М. : Алгоритм, 2003. – 478 с.
15. Національна безпека і оборона. – 2002. – № 4 (28). – 68 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD28_ukr.pdf.

16. Кошелюк В. Реактивний двигун до... воза / В. Кошелюк // Дзеркало тижня. – 2015. – № 48.

17. Ми закладаємо в реформу освіти цінності людини і суспільства, – Сергій Квіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/12/10/mi-zakladaemo-v-reformu-osviti-czinnosti-lyudini-i-suspilstva/>.

Reference

1. *Pro Natsional'nu doktrynu rozvytku osvity: Ukaz Prezidenta Ukrayiny vid 17.04.2002 № 347/2002* [On the National Doctrine of Education Development. Decree of the President of Ukraine dated 17.04.2002 № 347/2002], available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> [in Ukrainian]

2. *Pro Natsional'nu strategiyu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku: Ukaz Prezidenta Ukrayiny vid 25.07.2013 № 344/2013* [On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021. Decree of the President of Ukraine dated 25.07.2013 № 344/2013], available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukrainian]

3. *Bila knyha natsional'noi osvity Ukrainy. Akad. ped. nauk Ukrainy; za red. V.G. Kremenya* [White Book of National Education of Ukraine. Acad. ped. sciences of Ukraine; ed. by V.G. Kremen']. Kyiv, 2009, 185 p., available at: <http://www.ukraine3000.org.ua/img/forall/APN.pdf> [in Ukrainian]

4. *Imperatyv yakosti: vchymosya tsinuvaty i otsynuvaty vyshchu osvitu: navch. posib.; za red. T. Dobka, M. Golovyanko, O. Kaikovoi, V. Terziyana, T. Tiikhonena* [The imperative of quality: learning to appreciate and evaluate higher education, ed. by T. Dobka, M. Golovyanko, O. Kaikova, V. Terziyana, T. Tiikhonena]. L'viv, Kompaniya «Manuskript», 2014, 572 p. [in Ukrainian]

5. *Vid kontrolyu do kul'tury yakosti: perezavantazhennya protsesiv zabezpechennya yakosti v ukrains'kii vishchii shkoli: prakt. posib.; za red. S. Grishko, T. Dobka, O. Kaikovoi, V. Terziyana, T. Tiikhonena* [From control to the quality culture: reboot quality assurance processes in Ukrainian higher education, ed. by S. Grishko, T. Dobka, O. Kaikova, V. Terziyana, T. Tiikhonena]. L'viv, Kompaniya «Manuskript», 2014, 168 p. [in Ukrainian]

6. Kupreichenko A.B. *Psikhologiya doveriya i nedoveriya* [Psychology of trust and distrust]. Moscow, Institut psikhologii RAN, 2008, 571 p. [in Russian]

7. Gorina T.S., Kalashnikova N.A. *Rol' kollektivnogo priznaniya v formirovanii doveriya k institutu obrazovaniya* [The role of collective recognition in the trust formation in the institution of education]. *Newsletter Volgogr. state. univ. Ser. 7, Philos.*, 2014, No. 4 (24), p. 36–41 [in Russian]

8. *Informatsiini byuleteni. Elektronna biblioteka. ISPP NAPN Ukrainy* [Information bulletins, Electronic library. ISPP NAPS of Ukraine], available at: http://ispp.org.ua/bibl_6.htm [in Ukrainian]

9. *Analitychna dopovid' pro stan monitoryngu yakosti osvity v Ukraini, za zag. red. I.L. Likarchuka* [Analytical Report on the Quality Monitoring of State Education in Ukraine, gen. ed. I.L. Likarchuk]. Kyiv, MBO «Tsentr testovykh tekhnologii i monitoringu yakosti osvity»; Kharkiv, Fakt, 2011, 96 p. [in Ukrainian]

10. Kremen' V. *Filosofiya lyudynotsentrizmu yak teoretychna skladova natsional'noi idei* [Humanocentrism philosophy as a theoretical component of the national idea]. *Dzerkalo tyzhnya – Mirror of the week*, 2005, No. 31 [in Ukrainian]

11. Kremen' V. *Yak nam reorganizuvaty osvitu* [How can we can reorganize education]. *Dzerkalo tyzhnya – Mirror of the week*, 2011, No. 13 [in Ukrainian]

12. Kremen' V. *Chomu my bidni, yakshcho taki osvicheni?* [Why are we so poor, if we are so educated?]. *Dzerkalo tyzhnya – Mirror of the week*, 2015, No. 6 [in Ukrainian]

13. *Yakist' osvity – v osnovi reform osvitynoi galuzi*, – *Sergii Kvit* [National security and defense]. Ministry of education and science of Ukraine, 2015, 28 August, available at: <http://g.ua/Dpe5> [in Ukrainian]

14. Lisichkin V.A., Shelepin L.A. *Rossiya pod vlast'yu plutokratii: Istoriya chernogo desyatiletia* [Russia under the power of the plutocracy: History of Black Decade]. Moscow, Algoritm, 2003, 478 p. [in Russian]

15. *Natsional'na bezpeka i oborona* [National security and defense], 2002, No. 4 (28), 68 p., available at: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD28_ukr.pdf [in Ukrainian]

16. Koshelyuk V. *Reaktyvnyi dyvgun do... voza* [Jet engine to ... the cart]. *Dzerkalo tyzhnya – Mirror of the week*, 2015, No. 48 [in Ukrainian]

17. *My zakladaemo v reformu osvity tsinnosti lyudyny i suspilstva*, – *Sergii Kvit* [We introduce human and social values to the educational reform, – Serhii Kvit]. News. MOE of Ukraine, 2015, 10 Desember, available at: <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/12/10/mi-zakladaemo-v-reformu-osvity-czinnosti-lyudini-i-suspilstva/> [in Ukrainian]

Отримано 03.12.15

Сушиї Е.В., доцент, доктор наук государственного управления, заведующая лабораторией мониторинга общественно-политических процессов, Институт социальной и политической психологии НАПН Украины (Киев)

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ: СТАНЕТ ЛИ РЕФОРМА В ОБРАЗОВАНИИ ЗАЛОГОМ УСПЕШНЫХ РЕФОРМ В УКРАИНЕ В ЦЕЛОМ?

По результатам всеукраинских репрезентативных опросов ИСПП НАПН Украины освещены мнения граждан о ситуации в сфере образования и ее оценка. Данный анализ служит интерпретационным фильтром современных трансформаций образовательной системы, в частности факторов, тормозящих ее интеграцию в европейское образовательное пространство, и стратегических приоритетов ее развития в контексте европейской интеграции Украины.

Ключевые слова: ситуация в сфере образования, доступность и качество образования, европейская интеграция.

Sushyi O.V., Dr.Habil. (Public administration), associate professor, head of Laboratory for Monitoring of social and political processes, Institute for social and political psychology NAPS of Ukraine (Kyiv)

STRATEGIC PRIORITIES FOR DEVELOPMENT OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE: WILL THE EDUCATIONAL REFORM BECOME THE KEY TO SUCCESSFUL REFORMS IN UKRAINE IN GENERAL?

Based on the results of the nationwide representative surveys conducted by ISPP of NAPS of Ukraine paper reflects the citizens' views on the situation in the area of education and its evaluation. Given analysis serves as an interpretative filter of the educational system modern transformation, including the factors hindering its integration into the European educational space, and strategic priorities of its development in the context of European integration of Ukraine.

Keywords: situation in education, accessibility and quality of education, European integration.